

УДК: 929:327.9
ББК: 63.3(4Укр)–7
С–17

Самойлов О.Ф., м. Київ

*«Прагненням до суспільної користі» –
девіз родини Терещенків*

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ДИНАСТІЇ ТЕРЕЩЕНКІВ

Від середини XIX століття, насамперед після селянської реформи 1861 року і з початком промислового перевороту, спричиненого впровадженням парових двигунів і машинного виробництва, економіка українських губерній вийшла на шлях надзвичайно бурхливого підйому. Найефективніше розвивалася харчова промисловість, яка використовувала багаті сільськогосподарські ресурси краю. Провідним видом виробництва стало цукроваріння. Серед цукрозаводчиків того часу найпомітніші Бобринські, Симиренки, Бродські, але провідне місце, безумовно, посідає рід Терещенків, що дав Україні і всій Російській імперії не тільки найпотужніших підприємців, але й колекціонерів творів мистецтва, меценатів, авіаконструкторів, політиків – людей, які проявили власні таланти в багатьох сферах суспільного і культурного життя.

Родоначальником династії вважають Артема Терещенко (1794–1873), який розбагатів під час Кримської війни на постачанні хліба й корабельного лісу для московського війська, потім захопився цукроварством та іншими галузями промисловості.

У даній статті розглядаються маловідомі широкому загалу факти біографії меценатів Терещенків і робиться спроба аналізу так званої «культурної дипломатії» цієї

фамілії в період боротьби України за власну державність (друга половина XIX – початок XX століття).

Ключові слова: *культурна дипломатія, дипломатія, меценати, Терещенки, національно-визвольні змагання, міжнародні відносини, Україна, Російська імперія.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження, на нашу думку, продиктована кількома чинниками:

- недостатня обізнаність широкого загалу, зокрема студентства, про діяльність роду Терещенків;
- політичні події в Україні, до яких безпосередньо причетні нащадки династії;
- діяльність МЗС України в галузі «культурної дипломатії»;
- висвітлення подій українських національно-визвольних змагань 1917–1921 років очима учасників тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою даного дослідження слугувала книжка Мішеля Терещенка «Перший олігарх: Михайло Іванович Терещенко 1886–1956» [9]. Крім того, варті уваги доробки Віталія Ковалинського [3, 4], а також низка інтернет-джерел.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження діяльності династії Терещенків у контексті «культурної дипломатії» України. Виняткового значення надано постаті Михайла Терещенка (1886–1956).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Першим засновником династії прийнято вважати Артемія Яковича Терещенка. Свою комерційну діяльність він, селянський син, почав у першій половині XIX століття в Глухові з дрібної торгівлі, працюючи прикажчиком у магазині глухівського купця. Завдяки вродженим

здібностям, старанності та ощадливості він незабаром відкрив власну справу. Спочатку торгував возами, а пізніше відкрив невеликий магазинчик. Свій бізнес цей нащадок чумаків почав 1855 року. 1870-го мав уже три цукрові заводи і трьох синів.

Артемій вирішив дати кожному синові по заводу, але поставив одну умову: 80% прибутку йде в сімейний фонд, який буде займатися меценатством. Відтоді фонд Терещенка побудував чимало лікарень, притулків, гімназій, консерваторій, музичних залів, храмів.

Своїм указом від 12 березня 1870 року цар Олександр II дарував Артемію Терещенку дворянський титул, що мав успадковуватися за чоловічою лінією. Після того як Артемій Терещенко здобув дворянський титул, на гербі родини з'явився девіз в: *«Прагненням до суспільної користі»*. На гербі був зображений сніп української пшениці в лапі лева. Сам же герб тримали два леви – найулюбленіший алегоричний образ старого Артемія і його сина Ніколи. Дехто з російських дворян був здивований поєднанням кольорів, обраних родиною Терещенків для їхнього герба. Навіть девіз *«Прагненням до суспільної користі»* сприймався того часу надзвичайно прогресивним, а вже колір герба – геть зовсім революційним. Уперше офіційний герб було виконано винятково у жовто-блакитних тонах, тобто в кольорах, що символізують Україну. Навіть два леви з обох боків герба були жовто-синіми, тільки кольори симетрично поміняли місцями [9, с. 51].

Терещенко з перших кроків підприємництва займався і благодійною діяльністю. Коштом родини в Глухові були побудовані ремісниче училище, жіноча і чоловіча гімназії, учительський інститут, банк, безкоштовна лікарня св. Єфросинії, притулок для сиріт. Але найпомітнішою будовою, зведеною на гроші Терещенків, безумовно, є Трьоханастасіївська церква, частина якої стала родовою усипальнею [7].

Надалі вести справи йому допомагали троє його синів – Нікола, Федір і Семен. Серед них на особливу увагу заслуговує Нікола.

Нікола закінчив лише Глухівське міське училище. Ще юним він самостійно зайнявся хліботоргівлею. Зумів витягти велику користь з реформи 1861 року. Він скористався тим, що за нових умов більшість поміщиків не змогли зорієнтуватися, як правильно вести господарство, щоб воно приносило прибуток. І як результат – уже 1870 року в його руках зосередилося більше 10 цукрових заводів, розташованих навколо Глухова. На своїх землях він розвивав різноманітні напрями сільського господарства – саме ті, які найдоречніші для місцевих умов. Аграрна і харчова продукція була найвищого рівня і не раз здобувала відзнаки в Російській імперії і за кордоном. 1900 року на Всесвітній виставці в Парижі вироблений на його заводах цукровий пісок, спирт і борошно отримали найвищу оцінку якості, а сам Микола Терещенко був нагороджений французьким орденом Почесного легіону [8].

За архівними даними, Нікола Терещенко мав понад 85 тис. га землі, 5 рафінадних заводів, винокурні, парові і водяні млини у Чернігівській, Київській, Волинській, Харківській, Подільській, а також Курській і Тульській губерніях [4].

Виробництво цукру давало мільйонні прибутки Терещенкам. 1872 року було засновано «Товариство цукробурякових і рафінадних заводів братів Терещенків». Початковий капітал товариства становив 3 млн руб., а 1900 р. сягав уже 8 млн руб.

На початку ХХ століття родині Терещенків належало вже понад 150 тисяч десятин землі, цукрові і лісопильні заводи, суконна фабрика, спиртові заводи. Облаштувавши рідне місто, Терещенко взявся за Київ. 1872 року Нікола придбав особняк на Бібіковському бульварі (нині – бульвар Тараса Шевченка), який складався з двох будинків. Вони

були схожі на маленькі палаци в італійському стилі (нині – приміщення Національного музею Тараса Шевченка).

За гроші Терещенка були зведені будівлі нинішніх Національного транспортного університету, Київського політехнічного інституту, Київського національного університету імені Карпенка-Карого, Національного художнього музею, Київської картинної галереї, лікарні «Охматдит», будівля медичної бібліотеки на вул. Толстого та інших. Нікола фінансував будівництво багатьох церков – Володимирського собору, церкви святого Георгія, Миколаївської церкви, Покровської церкви Олександра Невського [3].

Київські музеї також завдячують своїми колекціями здебільшого родині Терещенків, а найбільше доньці Ніколи Варварі Терещенко та її чоловіку Богдану Ханенку. Усе своє життя подружжя збирало найкращі твори західного та східного мистецтва, які заклали основу нинішнього музею мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенків. Як пишуть дослідники, у цілому за все своє життя Нікола Терещенко пожертвував на громадські потреби близько п'яти мільйонів рублів і майже половину з них – Києву. Влада Києва 1899 року, на честь 80-річчя від дня народження Ніколи Терещенка перейменували Олексіївську вулицю на Терещенківську.

Про багатство родини склали легенди. Ось одна з них: син Ніколи Іван під час військової служби покохав доньку свого генерала і попросив її руки. Генерал, який вважав розвиток подій занадто швидким, відповів, що благословення може дати не раніше, ніж земля стане білою, тобто не раніше зими, до якої було ще дуже далеко. Іван тут же вночі засипав найближчі вулиці цукром, а вранці на санях з'явився повторно просити руки генеральської дочки [9, с. 15]. Ось як цю подію описує Мішель Терещенко у книжці «Перший олігарх»: «Однак дотепна витівка мого батька дуже не сподобалася моему дідові Ніколі Артемійовичу, власникові цукрових заводів,

що носили ім'я братів Терещенків. На його думку, використання цукру, цього життєвоважливого продукту, у такий спосіб неприпустиме, хочби якою романтичною була мета молодика. Від того дня моєму батькові було запропоновано триматися далі від родинних цукроварень. Ніхто не міг тоді навіть уявити, яку роль відіграє цей «указ» мого діда для розвитку культурного життя в Україні й для створення колекцій майбутніх київських музеїв! Тож мій батько, молодий офіцер, позбавлений права брати участь у родинній справі, цілком присвятив себе військовій кар'єрі під крилом свого тестя, з яким його пов'язували міцні, сповнені глибокої взаємоповаги стосунки. Але найважливішим, що він виніс із проведених на військовій службі років, була міцна дружба з живописцем Верещагіним, на той час офіційним художником російської армії. Він допоміг моєму батькові опанувати таємниці живопису. Вони багато подорожували разом, і помалу мій батько захопився мистецтвом модерну, дуже популярним на той час у Росії, як, утім, і в інших країнах. Першими картинами, що їх придбав мій батько, були роботи Верещагіна, на яких зображувалися сцени Російсько-турецької війни 1877–1878 років. Серед них – велика картина під назвою «Переможці»: турецькі солдати, що здобули перемогу, обнишпорюють трупи російських вояків-добровольців, які воювали на боці Сербії, знімаючи з них чоботи й обмундирування, кидаючи мертвих і поранених на розтерзаня хижим птахам. Це полотно, виставлене в Санкт-Петербурзі, шокувало російське суспільство й викликало хвилю піднесення почуттів національної гідності та єдності. Цар Олександр II оголосив війну константинопольському султану. Саме батальні полотна стали першими шедеврами у величезній колекції мого батька» [9, с. 16–17].

З-поміж інших Терещенків вирізнявся Федір Федорович Терещенко (1888–1950), відомий як піонер українського авіабудівництва. 1909 року на території

власної садиби у селі Червоне, що на Житомирщині, у приміщеннях колишніх цукрових цехів він обладнав майстерні, у яких проектували і збирали літаки. Під крилами літаків розміщувалися знімальні апарати, за допомогою яких робилися перші фото- та відео кадри України. Пілотами були такі аси, як автор знаменитої «мертвої петлі» Петро Нестеров та перша жінка пілот Любов Голанчикова. У результаті співпраці Ф. Терещенка з ігорем Сікорським світ побачив найбільший на той час літак, який було названо «Ілля Муромець» [11].

Ще одним яскравим представником династії є Михайло Іванович Терещенко (1886–1956) – міністр фінансів, пізніше міністр закордонних справ Тимчасового уряду Росії, юрист, великий український і французький підприємець, великий землевласник, банкір, колекціонер творів мистецтва, видавець.

Його освітою займався батько. Уже в ранньому дитинстві Михайло вільно володів французькою, англійською, німецькою мовами, розумів давньогрецьку та латину (пізніше вільно володів у цілому 13 мовами).

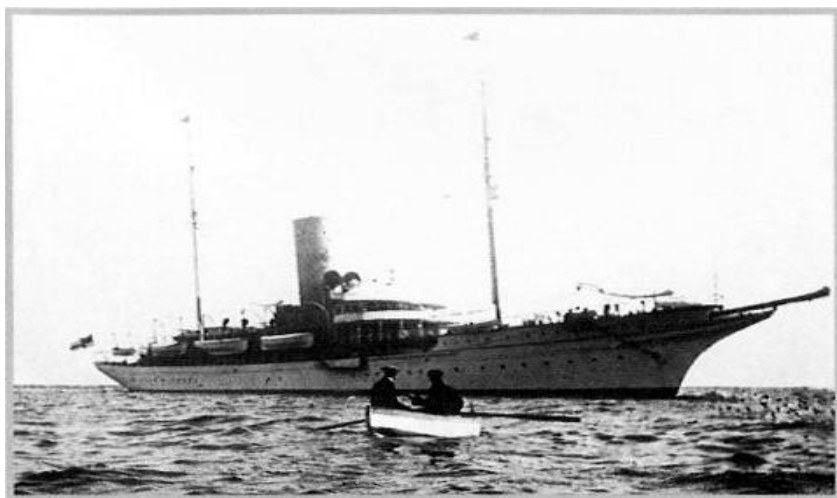
Від свого батька та інших представників династії Терещенків успадкував багатющу колекцію творів мистецтв, насамперед – картин і скульптур російських майстрів. У колекцію входили «Струмок у лісі», «Серед долини рівної», «Дубовий гай» і «Перший сніг» І.І. Шишкіна; «Курсистка» Н.А. Ярошенка; «Портрет В. Гаршіна» І.Ю. Рєпіна; «Три царівни підземного царства» В.М. Васнецова; «Сутінки» Ап.М. Васнецова; «Дівчинка на тлі персидського килима» М.А. Врубеля; «Гравці» П.А. Федотова, а також картини В.В. Верещагіна і скульптури М.М. Антокольського. Поповнив її творами Гогена, Сезанна, Матісса, Ван Донгена, Дерена, Фріза, Валлоттон, Вламінка, багато з яких відбирав особисто, відвідуючи Париж, і картинами кращих російських художників свого часу – Рєріха, Петрова-Водкіна, Судейкіна, Григор'єва, Машкова, Лентулова. Після

націоналізації 1918 року колекція творів живопису та скульптури Терещенка, розміщена в палаці Терещенка – будівлі архітектора Вікентія Беретті, була перетворена на державний Київський національний музей російського мистецтва, офіційно відкритий на п'яту річницю Жовтневої революції 1922 року в тому ж будинку на Терещенківській вулиці.

Після смерті дядька Олександра 1911 року 25-річний інтелектуал стає спадкоємцем гігантської імперії Терещенко. Уже через рік молодий мільйонер купує собі 127-метрову яхту «Юланта» – найдовшу у світі, а для дружини, француженки Маргарет, – того часу другий найбільший блакитний алмаз у світі. Він і ввійде в історію саме як діамант Терещенка. У ювелірному будинку Cartier його огранили до неймовірних 42 каратів, додали ще 46 діамантів і об'єднали у неймовірне кільце. За поширеною версією, саме цей діамант його дружина Маргарет віддала Троцькому, аби той сприяв втечі М. Терещенка із Петропавлівської фортеці, до якої він потрапив 1917 року під час штурму більшовиками Зимового палацу. Зауважимо, однак, що існує і прозаїчніша версія, прихильники якої стверджують, що Терещенко був викуплений з ув'язнення за суму в 100 тис. карбованців. Ця версія є не такою популярною в більшості джерел, але зауважимо, коли Троцький потрапив під сталінські репресії і змушений був тікати з Радянського Союзу, то під час обшуків органами НКВС, принаймні офіційно, ніякого діаманту в нього не знайшли.

14 листопада 1984-го на торгах аукціону «Крістіс» діамант Tereschenko придбав торговець діамантами Роберт Моуад з Лівану, який дав каменю ім'я «Блакитний Моуад» (Mouawad Blue).

1912–1914 роками Терещенко володів разом з сестрами видавництвом «Сирин», випускав книги літераторів «срібного століття», серед іншого і новаторський роман Андрія Білого «Петербург».

Підтримував дружні стосунки з Олександром Блоком, Федором Шаляпіним. Вів світський спосіб життя, вважався балетоманом. «Згодом багато мемуаристів, підкреслюючи глибоку освіченість, серйозність та енергію Терещенка, писали про нього як про «улюбленця долі», – пише Віталій Ковалинський [3, с. 297].

Він зарекомендував себе пристрасним театралом і меломаном, любителем поезії та живопису.

127-метрова яхта «Іоланда», що належала родині Терещенків. Того часу – найбільша приватна яхта у світі

Приємний у спілкуванні, зав'язав широкі знайомства в суспільстві, насамперед з людьми мистецтва. Серед його численних друзів з'явився Олександр Блок. Їх познайомив навесні 1912-го Олексій Ремізов, письменник і знавець давньої книги. Терещенко зізнався поетові, що добре знає і любить його вірші. Блок записав у щоденнику про Терещенка: «Милий, хороший, з кожним разом мені все більше подобається» [10, с. 380].

Терещенко допомагав Київському художньо-промислому музею і в грудні 1913 р. був обраний членом комісії відділу «Старий Київ». Усього в її складі

налічувалося 36 осіб, серед них такі відомі історики та громадські діячі, як М.Ф. Біляшівський, Н.П. Василенко, Д. І. Дорошенко, І.М. Каманін, В.С. Кульженко, І.І. Огієнко, Н.Д. Полонська, В.В. Хвойка, В.І. Щербина та інші. «Терещенко зробив той своєчасний крок, що виявився вирішальним у тривалій проблемі перетворення Київського музичного училища на консерваторію, – продовжує В. Ковалинський [3, 300]. Вперше міська дума порушила це питання перед Петербургом в серпні 1909 року, але безрезультатно, хоча клопотались багато. І лише в травні 1912-го представниця Імператорського Російського музичного товариства принцеса Альтенбурзька Олена Георгіївна повідомила нарешті Київ про згоду головної дирекції на започаткування консерваторії. Вона попросила представити фінансові розрахунки, але коштів Петербург не пообіцяв ... Ось тоді і допоміг Михайло Терещенко. Він заявив, що дасть 50 тис. рублів на утримання консерваторії, і Дума відразу ж повідомила про це в головну дирекцію Товариства, де приймалось остаточне рішення» [3, с. 302].

Після замаху на життя Петра Столипіна в Києві, місто ризикувало зануритись у глибоку провінційну летаргію. Саме М. Терещенко доклав чимало зусиль, щоб знову вселити в нього дух великої європейської метрополії. Його дядьки Олександр Терещенко і Богдан Ханенко тільки-но завершили зведення будинку Національного музею на пагорбі Святого Андрія. Також за його безпосередньої участі та фінансування побудували новий Театр оперети за зразком паризького театру Шатле. Відтепер у Києві з'явилося місце для виступів філармонічного оркестру, що користався незмінним успіхом, і сучасного балету, для постановки розкішних опер і веселих оперет. Від 1912 року й аж до захоплення міста військами Симона Петлюри 15 грудня 1918 року, Київ перебував у стані суцільного неперервного свята, як оаза спокою в осерді Європи. Цьому не могли перешкодити ні жахи Першої світової

війни, ні відгомони жовтневого перевороту, що долітали з боку російських сусідів [8, с. 80].

Під час Першої світової війни Терещенко брав участь в організації лікарень Червоного Хреста. З липня 1915 був головою Київського військово-промислового комітету, 1915–1917 роками також був товаришем голови Центрального військово-промислового комітету О. Гучкова. Входив до складу Особливої наради з оборони. Незадовго до Лютневої революції брав участь у плануванні державного перевороту з метою усунення Миколи II.

Після Лютневої революції 1917 року Михайло Терещенко був призначений міністром фінансів Тимчасового уряду О. Керенського. Як міністр фінансів у Тимчасовому уряді Росії в березні-травні 1917 року М. Терещенко організував так званий «Займ свободи» – міжнародний кредит, який повинен був допомогти Росії уникнути дефолту і був емісією внутрішньої 5-відсоткової російської позики, випущеної [1917](#) року [Тимчасовим урядом](#). Облігації номіналом 100 рублів поширювались (зокрема і серед українського населення) за заниженим курсом 85 рублів. Синдикат із 30 російських банків зобов'язувався погасити всі випуски займу протягом 1922–[1971](#) років. Терещенко особисто поручився за займ. Звичайно, після революції Ленін відмовився платити кредит, тоді міжнародні банкіри, хоча Терещенко і був близьким другом багатьох з них і тоді переховувався від радянських агентів у Норвегії, почали вимагати гроші саме від нього. Зауважимо, що Луї Ротшильд, його товариш, зробив те ж для Франції – особисто поручився за міжнародну позику. Але Франція перемогла, повернула кредит, і Ротшильд став ледь не національним героєм. Терещенку довелося заплатити борг царської Росії, тому що озброєння російської армії в Першу світову здійснювалося на міжнародні кредити, більшість із яких бралися під заставу особистого майна родини Терещенків. Усього за кілька років іноземні кредитори відсудять у

нього, як колишнього міністра Росії, і яхту, і віллу в Каннах, і все, що залишилося за межами Батьківщини. Навіть частина того, що він буде заробляти, доведеться віддавати за борги царської Росії.

Згодом французький мільйонер Ротшильд, знаючи, що Терещенко фінансовий геній, запросив його на посаду керівника свого банку в Лондоні. У 30-х роках ХХ ст., під час світової фінансової кризи, Терещенко врятував від краху один з найбільших у Європі банків «Кредит Анштальдт». За два роки банк ще більше зміцнився. 1938 р., у ніч перед аншлюсом Австрії, Михайло Терещенко встиг перевести всі активи банку з Відня до Монако, за що Гітлер потім оголосив його своїм особистим ворогом.

Під час Другої світової війни Михайло Терещенко організовував переправу через Монако до Лондона вчених, художників, учасників опору, щоб допомогти втекти з окупованих німцями територій.

У квітні 1917 року Терещенко (разом з Керенським і Некрасовим) активно прагне створити урядову міжпартійну коаліцію із соціалістами. 5 травня того ж року він був призначений міністром закордонних справ після відставки Павла Мілюкова. Як міністр закордонних справ виступав на підтримку виконання Росією своїх союзницьких зобов'язань, що означало продовження її участі в Першій світовій війні, хоча формально і прийняв гасло «світ без анексій і контрибуцій», відмовившись від абсурдної тези свого попередника Мілюкова про «завоювання Константинополя і проток».

Як патріот України Терещенко підтримав молодий український уряд, що привело до створення і визнання в Україні 1917 Генерального секретаріату Центральної Ради (В. Винниченко, Б. Мартос, С. Петлюра, С. Єфремов та ін.). 2 липня 1917 р. він разом з міністром пошти і телеграфів І. Церетелі відвідав Київ для переговорів про розмежування повноважень Центральної Ради та Виконавчого комітету Київської міської Думи, що відіграла роль

представництва Тимчасового уряду в Києві. Делегати визнали законодавчі повноваження Центральної Ради. При цьому делегація без погодження з Тимчасовим урядом окреслила географічні межі юрисдикції Ради, включивши в них кілька південно-західних губерній Росії. Ці події викликали урядову кризу в Петрограді: 2 (15) липня на знак протесту проти дій київської делегації пішли у відставку всі міністри-кадети.

Як ми вже згадували, 1918 року Михайло Терещенко був звільнений з Петропавлівської в'язниці, емігрував до Фінляндії, звідти до Норвегії, потім жив у Франції та Англії. Підтримував Білий рух та іноземну інтервенцію проти Радянської Росії. Успішно займався бізнесом за кордоном, разом із князем Монако був співвласником кількох фінансових компаній і банків у Франції і на Мадагаскарі, а також заснував у Монако один з перших у світі офшорних банків Societe Continental de Gestion.

Будівлі, побудовані Терещенками в Києві

Музей Тараса Шевченка, бульвар Шевченка, 9.

Музей російського мистецтва, вул. Терещенківська, 9.

Галерея Богдана і Варвари Ханенків, вул. Терещенківська, 15.

Національна наукова медична бібліотека України, вул. Льва Толстого, 7.

бульвар Шевченка, 34 і 36. Собор св. Володимира.

Гімназія, тепер будівля приєднана до Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Національний художній музей України, низ вул. Грушевського, навпроти Європейської площі.

Історичний музей, верх Андріївського спуску.

Консерваторія ім. П. Чайковського, майдан Незалежності.

Театр оперети, вул. Велика Васильківська.

Дитячий притулок, ріг Паньківської і Нікольско-Ботанічної.

Безкоштовний медичний диспансер, вул. О. Гончара.

Амбулаторія, вул. Саксаганського.

Церква Благовіщення, вул. Саксаганського, 64.

Лікарня, зараз Інститут гігієни праці і профзахворювань, вул. Саксаганського, 75.

Безкоштовний медичний диспансер, Поділ, вул. Покровська.

Безкоштовний медичний диспансер, вул. Хорева і Волоська, 37–24.

Притулок для безпритульних, вул. Басейна.

Амбулаторна лікарня, вул. Велика Васильківська, 116.

Лікарня Охматдит. 14-а дитяча спеціалізована клінічна лікарня, вул. Чорновола, 28.

Георгіївська церква, Покровський монастир.

Миколаївська церква, Покровський монастир.

Благовіщенська і Свято-Покровська церкви, Соломенка.

Церква Олександра Невського, вул. Почайнинська, 27–44

Лицей №1 (участь у будівництві).

Лицей №5 для хлопчиків, вул. Нікольська і Суворівська (тепер Національний транспортний університет України).

Лицей №4, вул. Велика Васильківська, 98 (участь у реконструкції), тепер підрозділ СБУ.

Вища школа торгівлі на Подолі, перехрестя вул. Констянтинівської і Хоревої, 9–6.

Вища школа торгівлі для дівчат ім. Пелагеї Георгіївни, вул.

Бульварно-Кудрявська та Обсерваторна, тепер Інститут удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка.

Політехнічний інститут.

Києво-Подільський лицей для дівчат. Театральний інститут ім. І.К. Карпенка-Карого, вул. Ярославів Вал, 40.

Школа і притулок для глухонімих дітей, тепер службове приміщення обласної лікарні, вул. Пугачова, 3.

Особняк Наталії Уварової, тепер Національний фонд культури під патронатом Бориса Олійника, вул. Липська, 16.

Висновки з данного дослідження і перспективи подальших розвідок у данному напрямку. Нині нащадки Терещенків живуть у США, Франції та Швейцарії. 2003 року онук Михайла Терещенка Мішель повернувся до України і в жовтні 2015 року став мером Глухова. У жовтні 2018 року висунув свою кандидатуру на президентських виборах-2019 [6], однак у березні 2019 року знявся з президентських виборів на користь кандидата в президенти Андрія Садового.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Війна світів. Що заважає Мішелю Терещенку зробити Глухів європейським](https://www.pravda.com.ua/articles/2017/10/27/715980)
URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/10/27/715980>
(дата звернення: 24.03.2019)
2. Донік О. М. [Терещенки](#). [Енциклопедія історії України](#): у 10 т. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т–Я. С. 58.
3. Ковалинский В.В. Меценаты Киева: сб. очерков. Киев: Кий, 1998. 536 с.
4. Ковалинский В.В. Семья Терещенко. Київ: Преса України, 2003. 396 с.
5. Мішель Терещенко: хто он такой?
URL: https://24tv.ua/ru/mishel_tereshhenko_kto_on_takoj_n1041250 (дата звернення: 17.03.2019)
6. Мэр Глухова Мишель Терещенко идет в президенты.
URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/10/1/7193762>
(дата звернення: 17.03.2019)
7. Солодка імперія родини Терещенків.
URL: <http://agroprod.biz/2013/08/07/solodka-imperiya-rodyny-tereschenkiv/> (дата звернення: 13.03.2019)
8. Терещенки: глухівські мільйонери і меценати.
URL: <https://naglyad.org/uk/2017/08/08/tereshhenki-gluhivski-miljoneri-i-metsenati/> (дата звернення: 15.03.2019)

9. Терещенко М. Перший олігарх: Михайло Іванович Терещенко (1886–1956). Київ: Ніка-Центр, 2013. 256 с.
10. Блок А. Дневники: у 8 томах. Москва: Гослитиздат, 1962. Т. 7. 413 с.
11. Червоне. Палац Терещенків.
URL: <https://rbrechko.livejournal.com/196734.html> (дата звернення: 05.04.2019)

REFERENCES

1. Viina svitiv. Shcho zavazhaie Misheliu Tereshchenku zrobyty Hlukhiv yevropeiskym. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/10/27/7159809/> (data zvernennia: 24.03.2019)
2. Donik O.M. Tereshchenky. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: u 10 t. Kyiv: Naukova dumka, 2013. T. 10: T–Ia. S. 58.
3. Kovalynskiy V.V. Metsenaty Kyeva: sb. ocherkov. Kyev: Kyi, 1998. 536 s.
4. Kovalynskiy V.V. Semia Tereshchenko. Kyiv: Presa Ukrainy, 2003. 396 s.
5. Myshel Tereshchenko: kto on takoi? URL: https://24tv.ua/ru/mishel_tereshhenko_kto_on_takoj_n1041250 (data zvernennia: 17.03.2019)
6. Мэр Hlukhova Myshel Tereshchenko ydet v prezidenty. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/10/1/7193762/> (data zvernennia: 17.03.2019)
7. Solodka imperiia rodyny Tereshchenkiv .URL: <http://agroprod.biz/2013/08/07/solodka-imperiya-rodyny-tereschenkiv/> (data zvernennia: 13.03.2019)
8. Tereshchenky: hlukhivski milionery i metsenaty. URL: <https://naglyad.org/uk/2017/08/08/tereshhenki-gluhivski-miljoneri-i-metsenati/> (data zvernennia: 15.03.2019)
9. Tereshchenko M. Pershyi oliharkh: Mykhailo Ivanovych Tereshchenko (1886–1956). Kyiv: Nika-Tsentr, 2013. 256 s.

10. Blok A. Dnevnyky: u 8 tomakh. Moskva: Hoslytyzdat, 1962. T. 7. 413 s.

11. Chervone. Palats Tereshchenkiv.
URL: <https://rbrechko.livejournal.com/196734.html> (data zvernennia: 05.04.2019)

Samoilov O.F. Cultural diplomacy of the Tereshchenko family. *Since the middle of the 19th century, especially after the peasant reform of 1861 and with the onset of the industrial revolution, caused by the introduction of steam engines and machine production, the economy of Ukrainian provinces came on the path of an extremely rapid recovery. Particularly the food industry, which used abundant agricultural resources of the region, has been developed. The leading form of production was sugar refining., The Bobrinsky family, the Simirenko family, the Brodsky family are especially noticeable of the sugar-growers of that time, but the leading place is, of course, taking by the Tereshchenko family, which gave Ukraine and the entire Russian empire not only the most powerful entrepreneurs, but also collectors of works of art, patrons, aircraft designers, politicians – people who showed their talent in many spheres of social and cultural life.*

The founder of the dynasty is Artem Tereshchenko (1794–1873), who grew rich during the Crimean War for the supply of bread and ship forests to the Moscow army, and then carried away by sugar industry and other industries.

This article examines little known to the general public facts of the biographies of the Tereshchenko dynasty and also is made an attempt to analyze the so-called «cultural diplomacy» of this family during the period of Ukraine's struggle for its own statehood (the second half of the 19th and the beginning of the 20th century).

Keywords: *cultural diplomacy, diplomacy, philanthropists, the Tereshchenko family, national liberation struggle, international relations, Ukraine, Russian empire.*

Самойлов А.Ф. Культурная дипломатия династии Терещенко. Со середины XIX века, особенно после крестьянской реформы 1861 года и с началом промышленного переворота, вызванного внедрением паровых двигателей и машинного производства, экономика украинских губерний вышла на путь чрезвычайно бурного подъема. Особенно развивалась пищевая промышленность, используя многие сельскохозяйственные ресурсы края. Ведущим видом производства стало сахароварение. Среди сахарозаводчиков того времени особенно заметны Бобринские, Симиренко, Бродские, но ведущее место, безусловно, принадлежит роду Терещенко, который дал Украине и всей Российской империи не только крупнейших предпринимателей, но и коллекционеров произведений искусства, меценатов, авиаконструкторов, политиков – людей, проявивших свои таланты во многих сферах общественной и культурной жизни.

Родоначальником династии считают Артема Терещенко (1794–1873), который разбогател во время Крымской войны на поставках хлеба и корабельного леса для московского войска, потом увлекся сахароварением и другими отраслями промышленности.

В данной статье рассматриваются мало известные широкой публике факты биографии меценатов Терещенко и делается попытка анализа так называемой «культурной дипломатии» династии в период борьбы Украины за свою государственность (вторая половина XIX–начало XX века).

Ключевые слова: культурная дипломатия, дипломатия, меценаты, Терещенко, национально-освободительное движение, международные отношения, Украина, Российская империя.